

ARKEOLOJİK VE KIRSAL MİMARİ MİRAS BİRLİKTELİĞİNİN KORUNABİLİRLİĞİ: OĞUZ/DARA ANTİK KENTİ ÖRNEĞİ

CONSERVATION OF ARCHAEOLOGICAL AND RURAL ARCHITECTURAL HERITAGE COEXISTENCE: THE CASE OF OĞUZ/DARA

Ebru HARMAN ASLAN¹
Cengiz CAN²

Öz

Anadolu yerleşmelerin pek çoğunun ortak özelliği, sürekli iskân görmesi sonucu oluşan fiziksel ve kültürel katmanlaşmadır. Tarihi katmanlaşma niteliği kentsel yerleşmelerin olduğu kadar, kırsal yerleşmelerin de özgün karakteri olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu bağlamda, arkeolojik kalıntılarıyla geleneksel kırsal mimarisi iç içe geçmiş bir biçimlenmeyle günümüze ulaşan örneklerden biri de Oğuz/Dara kırsal yerleşimidir. Dara, erken Bizans döneminde bir sınır garnizon kenti olarak kurulmuştur. Çoğunluğu kuruluş döneminden kalan savunma ve su yapıları ile nekropol alanlarıyla dikkat çeken kentin, diğer arkeolojik alanlardan farkı üzerinde bulunan geleneksel kırsal dokuda yaşantının günümüzde de devam etmesidir. Arkeolojik kaynakları nedeniyle 1. derece arkeolojik sit statüsü verilen Dara'da, arkeolojik alanın tahribatının önüne geçmek ve kullanım koşullarının sınırlılığı nedeniyle yerel halkın mağduriyetini önlemek için yerleşimin taşınması gündeme gelmektedir. Öte yandan, Dara'nın kültür katlarının en üst tabakasını oluşturan geleneksel kırsal dokuya ve/veya arkeolojik kalıntılarla birlikteliğinden oluşan katmanlaşmaya miras değeri atfedilmeyerek, bunları korumaya yönelik herhangi bir çaba gösterilmemektedir. Bu çalışmanın amacı, arkeolojik alanlarla geleneksel kırsal dokuları bir arada barındıran ve bu özellikleriyle bir bütün oluşturan Oğuz/Dara Antik kenti'nin kültürel miras değerlerini ve bu yerleşimin korunabilirliğini tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Arkeolojik miras, kırsal mimari miras, kültürel miras değerleri, koruma, Oğuz/Dara.

ABSTRACT

The common characteristics of most settlements in Anatolia is physical and cultural stratification as a result of continuous settling. The quality of historical stratification can emerge as an authentic characteristics of rural settlements as well as urban areas. In this context, one of the existing examples is Oğuz/Dara rural settlement formed by accumulation of archaeological remains and traditional rural architecture. Dara, established as a frontier garrison town in early Byzantine period, draws attention by its ancient artifacts such as defensive and water supply buildings and also its necropolis sites. Dara is distinguished from other archaeological sites by ongoing life in its traditional rural buildings. Because of its archaeological resources, Dara is registered as 1. degree archaeological site and translocation of settlement is brought to agenda for ceasing destruction of archaeological site by local people and for preventing local people's victimization due to the restrictions of use conditions. However, neither heritage values are ascribed to traditional rural architecture or to the stratification of settling nor efforts are made for conserving them. The aim of this study is to discuss heritages values of Oğuz/Dara embracing the coexistence of archaeological areas and traditional rural fabric and to discuss the possibilities for conserving it as a whole.

Keywords: Archaeological heritage, rural architectural heritage, cultural heritage values, conservation, Oğuz/Dara.

¹ Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ebruharman@gmail.com

² Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, mcengiz@yildiz.edu.tr

1. Giriş

Anadolu toprakları coğrafi konumu nedeniyle tarih öncesi çağlardan günümüze sürekli yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Bu süreklilik içinde pek çok farklı uygarlık kendi yaşam biçimlerini ve kültürlerini yansıtan mimari yapıtlar üretmiş; bunların bir araya gelerek oluşturdukları yerleşmeler, kendine özgü bir coğrafya meydana getirmiştir. Bu yerleşmelerin pek çoğunun ortak özelliği, sürekli yerleşim sonucu oluşan fiziksel ve kültürel katmanlaşmadır.

Fiziksel ve kültürel katmanlaşma, kentsel alanlar kadar kırsal yerleşimlerin de bir özelliği olabilmektedir. Tarihsel süreçte bazı yerel topluluklar yerleşim için antik kalıntıların bulunduğu alanları seçmiş ve çoğu kez bu kalıntıları da kullanarak arkeolojik alan üzerine kendi yapılarını inşa etmişlerdir. Günümüzde bu mütevazı yapıların, sahip oldukları mimari ve teknik özellikleriyle miras kapsamında değerlendirilmesi tartışmaları gündeme gelmeye başlamıştır. Çalışma kapsamında incelenen Oğuz/Dara Antik Kenti de arkeolojik kalıntılar ile birlikte korunması gerekli geleneksel kırsal dokuları iç içe barındırarak bir bütün halinde günümüze ulaşmıştır.

Oğuz/Dara Antik Kenti'nin arkeolojik alanlarında bilimsel kazı faaliyetleri sürerken, geleneksel kırsal dokular içerisinde de çağdaş yaşamın devam ediyor olması koruma sorunlarını karmaşıklştırmaktadır. Türkiye koruma mevzuatında, arkeolojik alanların korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler bulunmasına karşın, geleneksel kırsal mimari ya da kırsal sit tanımları veya bunların korunmalarına ilişkin yasal düzenlemeler doğrudan yer almamaktadır. Bu bağlamda Dara koruma pratiklerinde, yerleşimde bulunan arkeolojik mirasın korunmasına öncelik verildiği; geleneksel kırsal dokuların ise çoğu kez kültürel miras kapsamında değerlendirilmediği izlenmektedir. Oğuz/Dara Antik Kenti'ne 1. derece arkeolojik sit alanı statüsü verilerek, koruma-kullanım koşulları bu doğrultuda belirlenmiştir. Ulusal koruma mevzuatında, 1. derece arkeolojik sit alanları korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak alanlar olarak tanımlanmış olup, bu alanlarda kesinlikle hiçbir yapılaşmaya izin verilmez.³ Bu yaklaşım, geleneksel yapılı çevrenin ve yerel nüfusun ihmal edilmesine ve arkeolojik değerlerin korunmasında tehdit unsuru olarak algılanmalarına neden olmaktadır. 1. derece arkeolojik sit alanlarının kullanım kısıtlamaları ve bunlara koşul getirilen “kamulaştırma” veya “takas” gibi çözümler de giderek kullanıcıların bu alanları terk etmeleri; hatta bazı durumlarda kırsal yerleşimin tüm kullanıcılarının devlet eliyle yeni yapılandırılan başka bir alana taşınmasıyla sonuçlanmaktadır. Nitekim 1970'li yıllarda itibaren gündeme gelmeye başlayan Oğuz/Dara'da yaşayan halkın başka bir yere transferi tartışmaları, hala güncelliğini korumaktadır.

Oğuz/Dara Antik Kenti koruma pratiği, yerleşimin en üst katmanını oluşturan geleneksel kırsal mimarinin kültür varlığı olarak kabulü yönünde ortaklaşmış bir algının bulunmadığına ve arkeolojik miras alanı olarak düşünülen bu alanın, yerleşim alanı olarak kullanılması yönündeki çekincelere işaret etmektedir. Bu nedenle, arkeolojik kalıntılarla birlikte, geleneksel kırsal dokuları bir arada barındıran Oğuz/Dara Antik Kenti'nin kendine özgü kültürel miras değerlerinin tanımlanması ve kültür varlığı niteliklerinin ortaya konması, bu yerleşimin bütüncül korunması için bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.

³ 05.11.1999 tarih ve 658 sayılı “Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanım Koşulları” başlıklı ilke kararında, 1. derece arkeolojik sitin koruma ve kullanım koşulları belirlenmiştir. Bu alanlarda, bilimsel amaçlı kazılar dışında hiçbir kazı yapılamaz. Zorunlu durumlarda koruma kurulu görüşü alınarak alt yapı uygulamaları yapılabilir. Yeni tarımsal alanlar açılmaz, sınırlı mevsimlik tarım faaliyetleri yapılabilir. Taş ve maden ocakları açılmaz ve taş, toprak, kum vb. alınamaz. Ören yerlerinde çevre düzenleme projeleri koruma kurulu izni ile yapılabilir.

2. Oğuz/Dara Antik Kenti

Dara, Mardin İlinin 30 km. güneydoğusunda, Oğuz köyünde bulunan antik bir sınır yerleşimidir. Mardin-Nusaybin karayolunun yaklaşık 8 km. kuzeyinde, Mezopotamya ovası ile Tur Dağlarının birleştiği yerdedir. Günümüzde Dara antik yerleşiminin üzerinde Oğuz geleneksel kırsal dokusu yer almaktadır.

2.1. Kısa Tarihçe

Dara, M.S. 505-507 yıllarında Roma İmparatoru Anastasius (M.S. 491-518) tarafından İmparatorluğun doğu sınırını Sasanilere korumak için bir garnizon şehir olarak kurulmuştur. Kent, kurucu imparatorun adıyla “Dara-Anastasiopolis” olarak anılmaktadır. Kentin çok kısa bir sürede kurulmuş olması, mimarlık ve şehircilik tarihine “citée créée” örneklerinden birini sunmaktadır (Ahunbay, 1991). 1. Anastasius döneminde kente metropolis statüsü verilmiş ve Mezopotamya bölgesinin yönetim merkezi haline getirilmiştir (Can ve Erdoğan, 2014). İmparator Justinianus (527–565) döneminde Dara’da, 1. Anastasius tarafından yaptırılan kent surları onarılmış ve ilaveler yapılmış; sarnıçlar inşa edilmiştir (URL-1).

Askeri bir üs olarak kurulan Dara, Roma İmparatorluğu’nun doğu sınırında savunma amaçlı kurulmuş şehir ve askeri kalelerin oluşturduğu “limes” zincirinin içinde yer almaktadır (Ahunbay, 1991). Dara kent surları, iç kale, burçlar ve hendekler vb. savunma yapıları ile ön plana çıkmaktadır. Askeri yapılarının yanında, Dara’nın dikkat çekici bir diğer özelliği büyük su sistemlerine sahip olmasıdır. Su sistemleri, günlük kullanım dışında savunma stratejisinin bir parçası olarak inşa edilmişlerdir. Uzun süren kuşatma dönemlerinde kente sığınan ordunun daha uzun süre direnebilmesinde bu su sistemlerinin varlığı etkili olmuştur (URL-2).

Dara, M.S. 530 yılında Sasani ordusu tarafından kuşatılmış ancak ele geçirilememiştir (Ahunbay, 2005). Sonraki dönemlerde Sasani ve Bizans güçleri arasında el değiştiren kent, M.S. 639’da Arap hâkimiyetine girdikten sonra askeri önemi azalmıştır. 13. yüzyıl ortalarına kadar dini bir merkez olarak varlığını sürdüren kent, bu tarihten sonra küçülerek kırsal bir yerleşim haline gelmiştir (Croke ve Crow, 1983).

2.2. Arkeolojik Araştırma/Kazı Tarihi

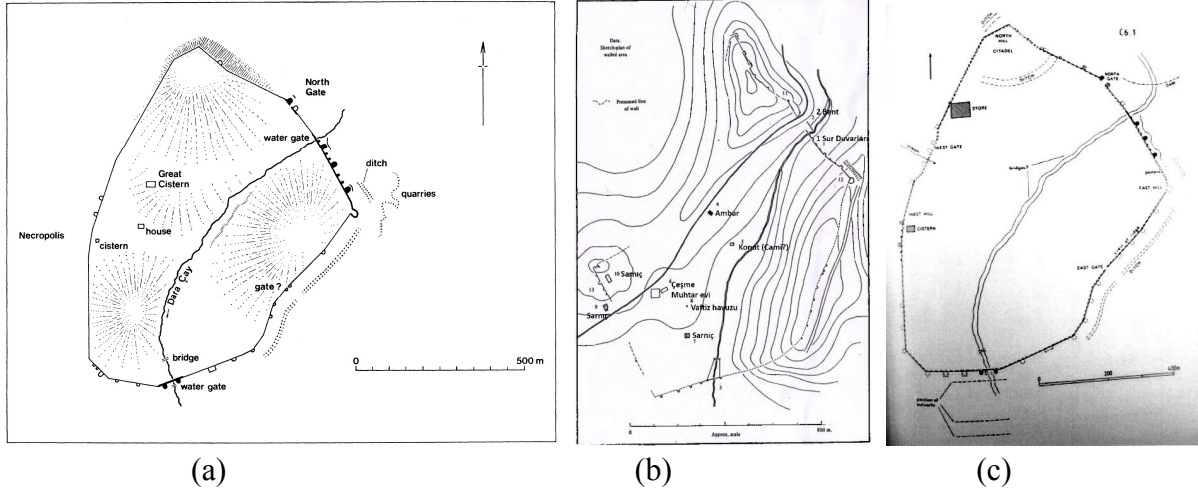
Bizans dönemi yazılı kaynakları dışında, 18. yüzyılın sonundan itibaren bölgeyi ziyaret eden seyyahlar ve araştırmacılar kentin tarihçesi ve yapılarına ilişkin bilgiler ortaya koymuştur. Bu araştırmacılar arasında, G. A. Olivier (1792); John Macdonald Kinneir (1813-14); J.S. Buckingham (1823-24); William Francis Ainsworth (1837-40), Gertrude Bell (1905) ve Preusser (1911) bulunmaktadır.

Preusser, Dara’nın 1900’lü yılların başındaki topografik durumunu gösteren bir kroki yayınlamıştır (Croke ve Crow, 1983). T.A. Sinclair’in 1989 yılında yayınladığı “Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey” isimli çalışmanın 3. cildinde, Dara’nın kısa tarihçesi ve antik dönem yapılarının tanımlamalarına yer verilmiş; kentin bir planı da yayınlanmıştır (Sinclair, 1989). Shelagh Gregory, 1995 yılında yayınlanan “Roman Military Architecture on the Eastern Frontier” isimli çalışmasında yerleşime ilişkin bir plan sunulmuştur (Gregory, 1995) (Şekil 1).

1986 yılında, Mardin Müzesi Müdürlüğü başkanlığında ve Prof. Dr. Metin Ahunbay’ın bilimsel danışmanlığında başlatılan Dara kazıları, 1990 yılına kadar devam etmiştir. Bölgedeki güvenlik sorunları nedeniyle ara verilen kazı çalışmalarına, 2001-2009 yılları arasında Mardin Müze Müdürlüğü başkanlığında ve yine Prof. Dr. Metin Ahunbay’ın bilimsel danışmanlığında devam edilmiştir. 2010 yılından itibaren çalışmalar, Mardin Müze Müdürü Nihat Erdoğan başkanlığında yürütülmektedir (URL-1).

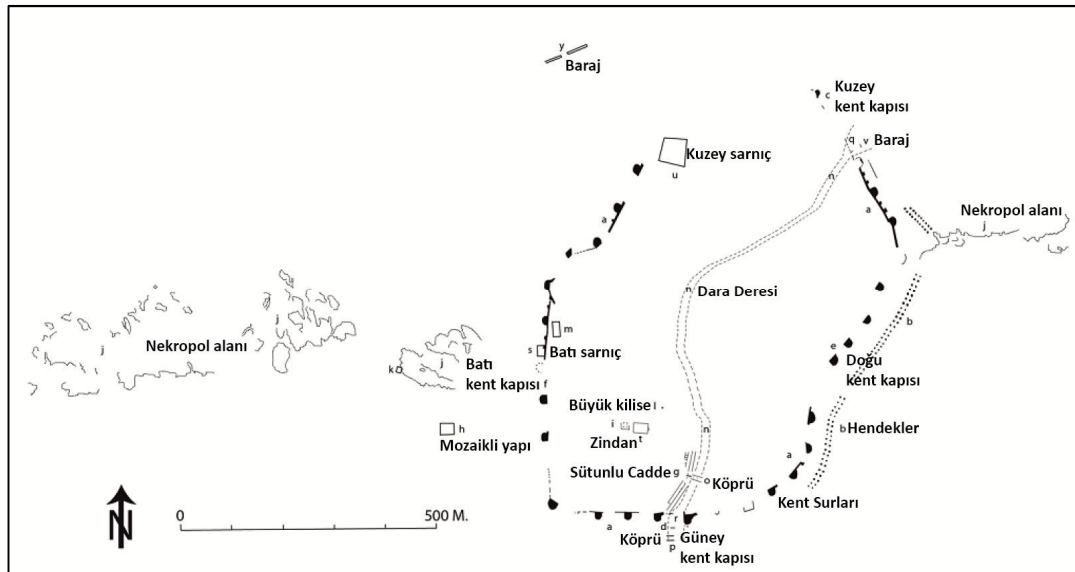
2.3. Arkeolojik Kalıntılar

Dara, kuzey-güney yönünde uzanan vadi içinden geçen dere ile birlikte yerleşim için elverişli bir coğrafyada konumlanmaktadır. Bu nedenle, burada geçmişi erken tarihlere uzanan küçük bir yerleşimin olduğu düşünülmektedir (Ahunbay, 2005). Ancak, bugüne kadar bu savı destekleyecek arkeolojik kanıtlara ulaşılamamıştır.

Şekil 1. (a) 1911 tarihli Preusser kent planının, B.V. Williams tarafından yeniden çizimi (Croke ve Crow, 1983) (b) Sinclair'in Dara kent planı (Sinclair, 1989) (c) Gregory'nin Dara kent planı (Gregory, 1995).

Dara antik kentinden günümüze ulaşan yüzey üzerindeki kalıntıların çoğu erken Bizans dönemine tarihlenmektedir. Bunun yanında kentte, Geç Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı yapılarını bir arada görmek mümkündür. Bu yapılar arasında, kent surları ve kapıları, agora ve sütunlu cadde, büyük kilise, mozaikli yapı, baldaken planlı yapı, köprüler, sarnıçlar, setler, nekropol alanı ve İslamiyet dönemi mezarlık alanındaki türbeler, mezar taşları ve cami bulunmaktadır (Ahunbay, 1991; Can ve Erdoğan, 2014; URL-1) (Şekil 1-2).

Şekil 2. Dara Antik Kenti arkeolojik kalıntıları (Ahunbay, 1991; Can ve Erdoğan, 2014).

2.4. Geleneksel Kırsal Mimarinin Tarihsel Gelişimi

Oğuz'un yerleşim tarihi ile ilgili ulaşılabilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Dara antik kent kalıntıları üzerinde, 19. yüzyılın ilk yarısında küçük bir yerleşim olduğu, alanı ziyaret eden gezgin ve araştırmacılardan öğrenilmektedir.

1330'lu yılların başında Dara'yı ziyaret eden İbn Battûta (1304-1368) gezi notlarında, "Eski ve büyük bir şehir. Manzarası güzel. Ta yukarılardan bakan bir kalesi var. Şimdi harap; içinde kimse yaşamıyor. Dışında mamur bir köy vardı. Orada konakladık." ifadelerine yer vermiştir (İbn Battuta, 2010). Bu anlatımda geçen kale, şimdiki kale mahallesinin bulunduğu iç kale olabilir. Bu durumda, 14. yüzyılda Dara'da iç kale dışında bir kırsal yerleşim olduğu sonucu çıkarmak olasıdır. Buna karşın Ahunbay, İbn Battûta'nın anlatımında geçen "kale" yi kent surları olarak düşünmüş ve kentin harap ve terkedilmiş olduğunu, gezginin kendisinin harabe dışındaki bir köyde konakladığını belirtmiştir (Ahunbay, 1991).

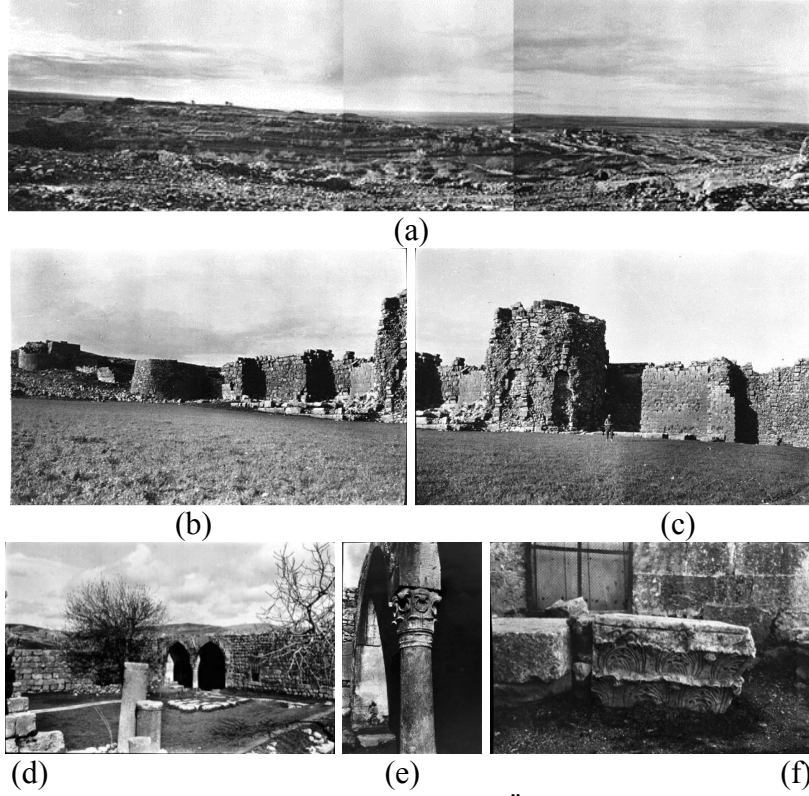
1792-98 yılları arasında Osmanlı topraklarını gezen Guillaume Antoine Olivier seyahatnamesinde, Dara antik yerleşimi "Cara Déré" olarak adlandırılmıştır. Bu yapıtta kentin yapılarından bahsedilmiş; daha önceden mezar olarak yapılmış mağaralarda, yerel halkın kış aylarını geçirdikleri anlatılmıştır (Olivier, 1801). 1813-14 yıllarında Dara'yı ziyaret eden ve geceyi bir Nasturi papazın evinin çatısında geçiren John Macdonald Kinneir, kentin ortasından geçen küçük derenin, birkaç Kürt ve Ermeni ailenin evlerini kalıntıların arasına yapmalarına neden olduğunu yazmıştır (Kinneir, 1818). Bu ifadeler, 19. yüzyıl başında Dara antik kalıntıları üzerinde, su kaynağına yakınlık nedeniyle gelişen bir yerleşimin varlığını kanıtlamaktadır. 1837 ve 1840 yıllarında Dara'yı iki kez ziyaret eden William Francis Ainsworth, "Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia" adlı çalışmasında, Dara'nın harabeleri, yeraltı evleri ve kaya mezarlarının zengin süslemeleri ile bölgenin en dikkate değer yerlerinden biri olduğunu yazmıştır (Ainsworth, 1842).

Şekil 3. (a) 1900'lerde Dara'yı betimleyen kartpostalda yerleşim alanı (URL-3) (b) 1911 yılına ait benzer bir açıdan çekilmiş fotoğraf (URL-4).

Gertrude Bell, 17 Nisan 1911 günü Dara'yı ziyaret ederek arkeolojik kalıntıları ve o günkü yerleşimi fotoğraflarla belgelemiştir. Bu ziyaretine ilişkin günlüklerinde bir sütun başlığının evin inşasında kullanıldığını not almıştır. Ayrıca, on evde Katolik Ermenilerden oluşan küçük bir topluluğun yaşadığını yazmıştır (URL-4). Bu ziyaret sırasında çekilen arşiv fotoğraflarında, Dara üzerinde bir yerleşik alan olduğu görülmektedir (Şekil 3b, 4a). Bunun yanında, kentin etrafını çevreleyen surların hala ayakta olduğu izlenebilmektedir (Şekil 4b, 4c). Ayrıca, günümüzde cami olarak kullanılan yapının⁴ inşasında devşirme malzeme olarak kullanılan arkeolojik taşlar fotoğraflara yansımıştır (Şekil 4d, 4e, 4f).

⁴ Gertrude Bell, fotoğrafın medreseye ait olduğunu not düşmüştür.

Şekil 4. 1 (a) 1911 yılında Dara genel görünümü (b), (c) Önemli bir bölümü hala ayakta olan kent surları (d), (e), (g) Günümüzde cami olarak işlev gören yapıda kullanılan arkeolojik parçalar (URL-4).

Oğuz, kuzey yönündeki Tur-Abdin Dağları ile güneydeki Mezopotamya ovasının birleştiği yerdedir. Kuzey-güney yönünde akan Dara Deresi, üç tepe üzerine kurulmuş olan yerleşimi ikiye bölmektedir. Dara'nın geleneksel dokusu üç tepe üzerinde ve yamaçlarında yoğunlaşarak, topoğrafya ile uyumlu bir biçimde dağılmıştır. Dara Deresi boyunca dere yatağının her iki tarafında ve yerleşimin ovaya bakan güney tarafında tarım arazileri bulunmaktadır.

Mardin ile Dara'yı birbirine bağlayan yol batı yönünden kırsal yerleşime ulaşmakta; akabinde güneye doğru dönerek yerleşimi terk eden yol Mardin-Nusaybin karayoluna bağlanmaktadır. Oğuz'un geleneksel dokusu içindeki diğer yol ve sokaklar, eğimli topoğrafik yapıya uygun, organik bir biçimlenmeye sahiptir. Sokaklar, yapı beden duvarları veya avlu duvarlarıyla tanımlanmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. (a) Oğuz geleneksel kırsal doku genel görünüm (b) Oğuz geleneksel kırsal dokusu

Yerleşim dokusu içinde İslamiyet dönemine tarihlenen anıtsal yapılar, cami ve iki türbe yapısı ve mezarlık alanıdır. Cami⁵ yerleşimin doğu yamacında, Dara Deresi yakınındadır. 1965 yılında hazırlanan eski eser fişine göre giriş kapısının yanında bulunan kitabesinde caminin yapım tarihi Miladi 1854-55 (Hicri 1271) olarak belirtilmiştir. Kilise kalıntıları üzerine oturtulduğu düşünülen yapının inşasında devşirme taşlar kullanılmıştır. Dikdörtgen planlı caminin üzerindeki tonoz, sekiz kare ayak tarafından taşınmaktadır. Mihrap basit bir niş şeklindedir. Minberi ahşaptır (Diyarbakır KVKBK Arşivi).⁶ Türbeler, caminin bulunduğu yamacın sırtlarındadır. Türbelerden biri kapalı, diğeri açık türbedir. Kapalı olan kare planlı ve kubbelidir. Moloz taştan inşa edilmiştir. Açık olan türbenin üzerindeki kubbe, dört ayak üzerine oturan sivri kemerler tarafından taşınmaktadır. Düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Şekil 4a, 4b, 4c).

Şekil 6. (a) Cami (b) Açık türbenin görünüşü (c) Mezarlık (d), (e) Oğuz'da geleneksel mimari yapılar

Yerleşimin topoğrafik yapısı, yapıların yerleşim düzenini belirlemiştir. Oğuz kırsal yerleşmesinin yapıları çevresinin esas ögesi konutlar, eğimli araziye uyum sağlayacak şekilde biçimlendirilmiştir. Avlulu ya da bahçeler içinde, dikdörtgen plan şemalı, bir veya iki katlı yapılardır. İki katlı yapıların alt katlarında ahır, depo gibi servis mekânları; üst katlarda oda, eyvan gibi yaşama mekânları bulunmaktadır. Kargir yığma sistem ile inşa edilmiştir. Taş malzeme ile oluşturulan duvar örgüsü, açıkta bırakılmıştır. Yapıların üzeri düz dam ile örtülüdür (Şekil 4d, 4e).

Türkiye İstatistik Kurumu 2015 verilerine göre Dara'da 1091 kişi yaşamaktadır (URL-5). Dara muhtarı İbrahim Bilgiç ile yapılan görüşmede⁷, yerleşimdeki toplam hane sayısınının 170 olduğu öğrenilmiştir. Yerleşimdeki parsellerin %10'ü hazine mülkiyetinde; geri kalan kısım özel mülkiyetlidir (URL-6). Tarım, zeytincilik ve hayvancılık yerel halkın başlıca geçim kaynaklarıdır.

⁵ Merkez ya da Ulucami olarak anılmaktadır.

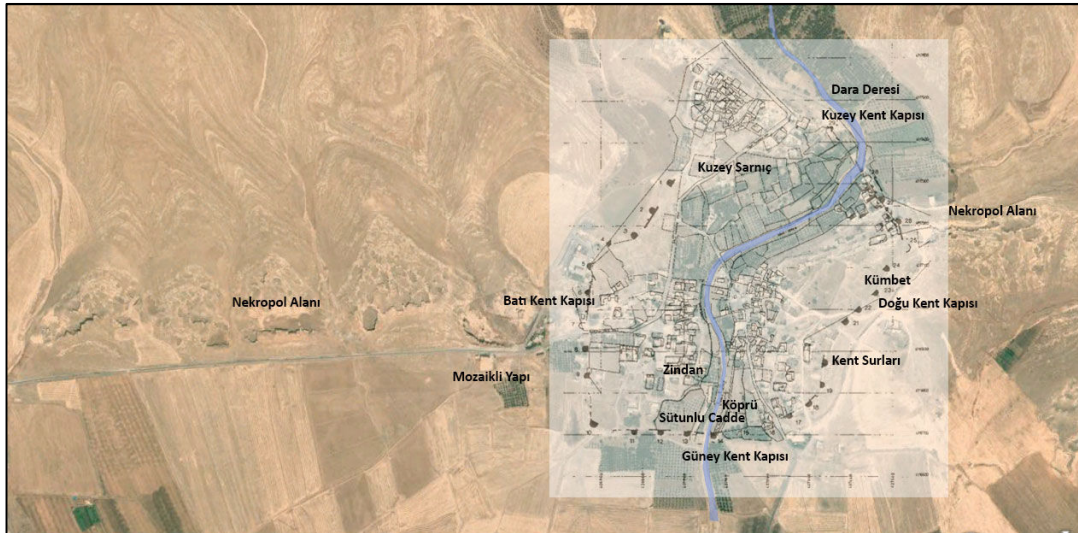
⁶ 1965 yılına ait eski eser fişi

⁷ Dara muhtarı İbrahim Bilgiç ile 9 Eylül 2016 tarihinde telefonda görüşme yapılmıştır.

2.5. Oğuz/Dara Yerleşiminin Kültürel Miras Değerleri Bağlamında İrdelenmesi

Tarihi Katmanlaşma Değeri ve Özgünlük: Kültürel varlıkların bir arada bulunmasından kaynaklanan katmanlaşma değeri, her biri kendine özgü tekil değere sahip yerleşme katmanlarının, bir arada bulunmalarından dolayı ayrı bir değer kazanmasıdır. Bu değer, her farklı kültür katmanının birbiriyle kurduğu ilişkileri tanımlamaktadır. Dara antik kenti Geç Roma, Erken Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yerleşim görmüş, bu farklı uygarlıkların maddi izleri günümüze kadar ulaşmıştır. Her uygarlık kendisinden önceki uygarlıklara ait yapı, yapı kalıntıları ve parçalarını çeşitli şekillerde kullanmaya devam etmiştir. Günümüzde bütünüyle arkeolojik kalıntılar üzerinde yer alan Oğuz kırsal yerleşiminin öne çıkan özelliklerinden biri de sahip olduğu kültürel ve fiziksel katmanlaşmadır.

M.S. 507 yılında kurulan Dara-Anastasiapolis’de, günümüzde yüzeyde izlenebilen arkeolojik kalıntıların pek çoğu kentin kurulduğu erken Bizans dönemine aittir. Dara antik dönem yapıları arasında, kent surları, kente giriş kapıları, agora ve sütunlu caddesi, mozaikli yapı, büyük kilise, granarium, taş ocakları ve nekropol alanları, köprüler, sarnıçlar, setler bulunmaktadır (Ahunbay, 2005). Oğuz kırsal yerleşiminde bulunan İslamiyet dönemi yapıları Ulucami, türbeler ve mezarlık alanıdır. Ayrıca, Dara antik kalıntıları üzerinde ve çevresinde gelişen geleneksel kırsal yerleşim, günümüze kadar varlığını devam ettirmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Dara arkeolojik kalıntıları ve Oğuz kırsal yerleşimini gösteren uydu fotoğrafı (Google Earth hava fotoğrafı üzerine yazar tarafından işlenmiştir).

Oğuz'da arkeolojik yapı kalıntılarının, ilavelerle ya da mevcut halleriyle farklı işlevlerde kullanılması söz konusudur. Zindan olarak anılan güney sarnıcın⁸ üzerinde, günümüzde geleneksel bir konut yapısı bulunmaktadır. Batı sarnıcının zemini, yakın dönemde hayvan barınağı olarak kullanılmak amacıyla toprak, moloz ve kesme taş bloklarıyla doldurularak yükseltilmiştir. Çok sayıda mezar odasından oluşan kaya mezarları, çeşitli dönemlerde ibadet yeri, konut veya hayvan barınağı olarak kullanılmıştır (Can ve Erdoğan, 2014; Ahunbay, 2015).

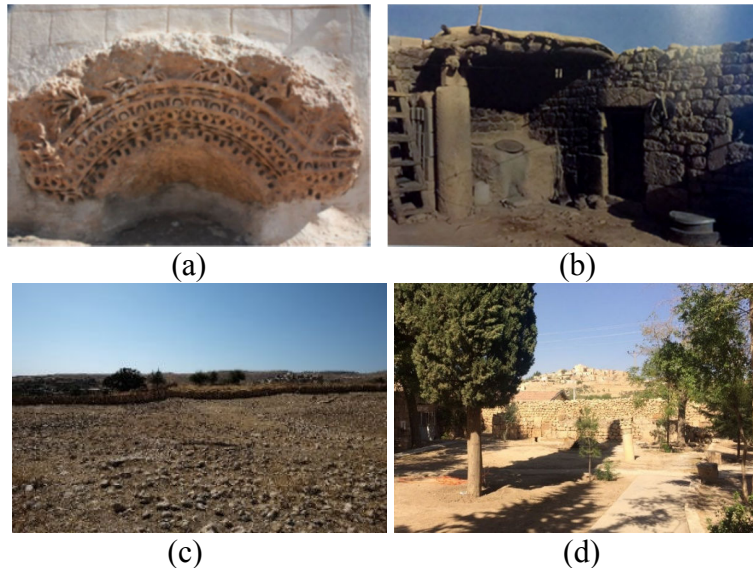
⁸ Bu yapının işlevinin, tahıl deposu, su sarnıcı ve hapishane olabileceği ifade edilmektedir (Ahunbay, 2015).

Şekil 8. (a), (b) Yerleşim ölçeğinde arkeolojik kalıntı ve kırsal mimari katmanları (c) Tek yapı ölçeğinde farklı dönemlerin oluşturduğu katmanlaşma

Yerleşimde arkeolojik temeller üzerine inşa edilen geleneksel kırsal yapılara rastlanmaktadır. Bu durum, yerleşim ölçeğinde katmanlaşmanın yanında tek yapı ölçeğinde de katmanlaşmanın oluşmasını sağlamıştır. Halk arasında Zindan olarak adlandırılan yapı, tek yapı ölçeğindeki katmanlaşma örneğidir (Şekil 8c, Şekil 11). Ayrıca, geleneksel kırsal mimarisinin inşasında, antik dönem parçalarının devşirme malzeme olarak kullanımı söz konusudur. Yapıların beden duvarlarında, bahçe ve sınır duvarında vb. antik dönem yapılarına ait öğeler kullanılmıştır. Dara deresinin doğu kenarında bulunan günümüz camisinin duvarlarında, avlusunda ve yakın çevresinde sütun tamburu, başlık vb. kalıntılar mevcuttur. Bu yapının daha önce kilise olabileceği düşünülmektedir (Can ve Erdoğan, 2014) (Şekil 9).

Zindan yapısı yakınındaki günümüz köy evleri arasında ve yer yer ayakta görünen duvar, payanda ve kemer kalıntılarının büyük kilise (St. Bartholomeo Kilisesi) yapısına ait olduğu ileri sürülmektedir. Bu yapıya ait olduğu düşünülen bazı bezemeli bloklar köy evlerinin inşasında kullanılmış; bir mermer vaftiz havuzu ise bir evin avlusunda bulunmuştur (Can ve Erdoğan, 2014). Sinclair'e göre zemin seviyesindeki güney duvar antik dönemden kalmıştır ve sarnıcın tonozlarını kendine temel olarak kullanan kiliseye aittir. Bu kilisenin çokgen biçimindeki apsisine ait kalıntılar da izlenebilmektedir. Kilisenin, İslamiyet döneminde cami olarak kullanıldığını ileri süren Sinclair, bu görüşünü kentteki tüm kanalların ulu cami altındaki sarnıca aktığını belirten bir 10. yüzyıl kaynağına dayandırmaktadır (Sinclair, 1989).

Şekil 9. (a) Kırsal yapının inşasında kullanılan arkeolojik öğe (Can ve Erdoğan, 2014). (b) Köy evinde devşirme fragman kullanımı (Demirkent, 2005) (c) Arkeolojik taşların sınır duvarının inşasında yeniden kullanımı (d) Cami avlusu ve avlu duvarlarında yer alan arkeolojik öğeler

Eskimenin ve bozulmanın izlerini taşıyan orijinal malzemeye sahip miras kaynağına atfedilen özgünlük kavramı, tarihsel süreçte miras kaynağının önemli yapım aşamalarını ve farklı dönem kullanımlarını yansıtmasıyla ilişkilidir (Feilden ve Jokilehto, 1993). Özgünlüğün, yerleşimin gelişim evrelerini yansıtan tarihsel ve kültürel katmanlaşmanın tüm maddi bileşenlerin korunması ile ilişkili olması nedeniyle, Oğuz geleneksel kırsal dokusunun miras kapsamında değerlendirilmesi özgünlük niteliğinin sürekliliği için bir koşul olarak değerlendirilmelidir.

Bütünlük: Genel tanımında bütünlük, bölünmemiş ve kırılmamışlık durumunu, malzeme bütünlüğünü, tamlık ya da tümlüğü ifade etmektedir (Jokilehto, 1999). Jokilehto, bütünlüğü görsel, yapısal ve sosyal-işlevsel bütünlük alt başlıklarında incelemiştir (Jokilehto, 2007). Dara, arkeolojik kalıntıların oluşturduğu kültür katları ve en üstte bulunan geleneksel kırsal dokunun oluşturduğu katman olmak üzere temelde iki farklı katmana sahiptir. Antik dönem yapıları tarihsel süreçte tahrip olarak bütünlüklerini büyük ölçüde yitirmiş ve arkeolojik kalıntı haline gelmişlerdir. Ardından, mekânsal süreklilik içinde bu kalıntıların üzerinde gelişen geleneksel kırsal mimari ile yeni bir bütün oluşturmuşlardır. Feilden ve Jokilehto'nun belirttiği üzere, bu dönüşüm yerleşimin tarihsel katmanlaşmasının bir parçasıdır (Feilden ve Jokilehto, 1993).

Tarihi Değer: Eskilik değeri, doğal yaşlanma ve eskime süreçlerinin eser üzerinde bıraktığı somut izlerden kaynaklanmaktadır. Miras varlığının yaşı arttıkça eskilik değeri de çoğalmaktadır. Birçoğu erken Bizans dönemine tarihlenen Dara arkeolojik kalıntıları, zamanın maddi izlerini üzerlerinde taşımaktadır ve eskilik nitelikleri yüksektir. Bu nedenle, ulusal koruma mevzuatında arkeolojik kalıntılar üst seviyede koruma statüsüne sahiptir.

Dara'nın arkeolojik kalıntılara kıyasla, geleneksel kırsal mimarisi hem daha yakın dönem ürünüdür, hem de örneklerine daha sık rastlamak mümkündür. Öte yandan, Dara'yı 19. yüzyılda ziyaret eden gezginler, burada kırsal dokuların varlığından bahsetmişlerdir. Oğuz kırsal yerleşiminin nüvelerinin bu dönem veya daha öncesinde atıldığı söylemek mümkündür.

Estetik Değer: English Heritage'e göre estetik değer, insanların bir yerden duyusal ve entellektüel anlamda uyarı alma yollarından kaynaklanmaktadır. Estetik değer, tasarım değeri (design value), artistik değer (artistic value) ve rastlantısal (fortuitous) ve patina (patina of age) alt başlıklarında incelenmiştir (English Heritage, 2008). Estetik değer, bir yerin bilinçli olarak tasarımının bir sonucu olabileceği gibi; bir yerin zaman içinde kullanımı ve gelişiminin rastlantısal bir sonucu da olabilir.

Dara'nın estetik değeri, English Heritage tarafından tanımlanan alt başlıklar bağlamında incelendiğinde; bu değerle ilişkilendirilen tasarım, artistik, rastlantısal ve patina niteliklerinin tümünü bünyesinde barındırmaktadır. Dara'da arkeolojik kaynaklar, ait oldukları toplumun moda, zevk ve estetik ölçütlerine göre belli bir tasarım anlayışı ile yapılmıştır. Çeşitli materyallerle üretilen özgün mimari tasarım, taş işçiliği, detay ve pek çok buluntusuyla yüksek kalitede tasarım ve artistik duyarlılığa sahiptir. Ancak arkeolojik kaynaklar, zaman içinde temellere ve fragmanlara indirgenerek harabe haline gelmişlerdir. Doğal peyzajları içinde harabeler pitoresk niteliklerle ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle arkeolojik kalıntıların estetik nitelikleri hem tasarım ve artistik değerler, hem de zamanın izleri olan patina ile ilişkilidir. Bununla birlikte, Oğuz/Dara zaman içinde organik olarak gelişen geleneksel kırsal dokuları nedeniyle rastlantısal olarak tanımlanan estetik nitelikler taşımaktadır. Romantik bir bakış açısıyla, Dara'nın organik olarak gelişen geleneksel doku ve peyzaj ile bütünleşen arkeolojik kalıntıların pitoresk niteliği vurgulanarak, estetik değerinin arttığı iddia edilebilir.

Belgesel Değer: Belgesel değer, bir yerin insanların geçmiş faaliyetleri hakkında belge/kanıt sunma potansiyelinden kaynaklanmaktadır (English Heritage, 2008). Geçmişe ait

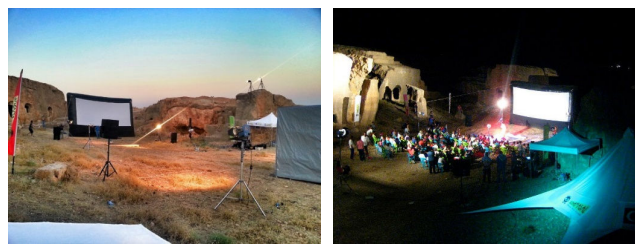
her varlık, ait olduğu döneme ait bilgiler sunduğundan belgesel bir nitelik taşımaktadır. Dara arkeolojik kalıntıları, uzak geçmişin yaşantısı hakkında bilgi ve kanıtlar sunan maddi varlıklar olup belgesel nitelikleri oldukça yüksektir. Arkeolojik kalıntılar üzerinde gelişen Oğuz kırsal dokusunun, geçmişten günümüze arkeolojik kalıntıları tahrip ederek belgesel niteliklerine hasar verdiklerine yönelik kaygılar mevcuttur. Bu kaygılar, arkeolojik kalıntıların değerini indirgediği düşünülen en üst katmandaki geleneksel kırsal dokuların zaman içinde yok olmaya bırakılarak alandan ayıklanması yaklaşımının benimsenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu nedenle, günümüzde kırsal yerleşimin taşınması hala gündemdedir. Ancak, tahribat olarak görülen kırsal dokuların da yerleşimin tarihsel gelişiminin bir yansıması ve belgesi olarak algılanması ve bu bağlamda korunması tartışılmalıdır.

Bilimsel Değer: Bilimsel değer, miras kaynağının içerdiği verilerin önemine, enderliğine, niteliği ya da temsiliyetine ve başka önemli bilgilere katkı yapma potansiyeline dayanmaktadır (Australia ICOMOS, 1999). Dara antik kenti, bilim insanlarına ve ziyaretçilerine bu yerleşimin tarihi süreçte geçirdiği gelişime tanıklık etme fırsatını sunmaktadır. 18. yüzyıldan itibaren gezginler tarafından ziyaret edilen Dara'nın, tarihi ve arkeolojik değerlerine ilişkin yapılan bilimsel çalışmalar daha çok yakın dönemlerde yoğunlaşmıştır. Erken Bizans kenti, özellikle savunma, su ve mezar yapılarıyla akademik ve arkeolojik çalışmalara konu olmaktadır. Öte yandan, Oğuz'un İslamiyet dönemi anıtsal yapılarına veya geleneksel kırsal dokusuna ilişkin yapılmış bilimsel çalışmaya rastlanmamıştır.

Sosyal Değer: Sosyal değer, kültürel ve sosyal kimliğin inşasında rol oynamakta ve toplumdaki çağdaş sosyal etkileşimleri içermektedir (Feilden ve Jokilehto, 1993). Oğuz/Dara'ya atfedilen kültürel değerler hiyerarşisinde sosyal değer üst sıralarda gelmektedir; çünkü Dara aynı zamanda bir yerleşim yeridir. Dara kimliğini, antik kent kalıntıları ve üzerindeki geleneksel kırsal mimari dokunun oluşturduğu bütüncül fiziki çevresinden almaktadır. Oğuz'un yerel halkı sürekli bu iki farklı miras türü ile ilişki içindedir. Bu bağlamda, yaşantılarının yansımasını oluşturan bu bütüncül miras, yerel halkın kimlik ve aidiyet duygusunu desteklemektedir. Bu ilişki biçimlenmesi, Dara'ya sosyal değer kazandırmaktadır.

Dara'nın yerel halkı arkeolojik kalıntılara yıllardır bekçilik yapmakta; bilimsel kazı çalışmalarında görev almakta ve kendi yerleşimlerini görmeye gelen pek çok yerli ve yabancı turisti ağırlamaktadır. Bu miras alanı, yerel halk, bilim insanları ve ziyaretçiler arasında çeşitli sosyal ağlar kurulmasına olanak sağlamaktadır.

Yerleşimin yerel halk ve ziyaretçiler için sosyal değerini oluşturan bir diğer boyutu da, sınırlı sayıda da olsa Dara'nın sosyal ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmasıdır. Bu etkinlikler arasında Sinemasal Açık Hava Sinema Festivali, Mardin Müze Müdürlüğü'nce düzenlenen uçurtma etkinliği ve moda defileleri yer almaktadır (Şekil 10). Festival kentin girişindeki nekropol alanında yapılmıştır. Bu ve benzer, etkinlikler, yerel nüfusun kültürel ve sosyal hayatını geliştirmekte ve kültürel mirasın yeniden toplumun sosyal bir parçası olmasına katkı sağlamaktadır.

(a)

(b)

Şekil 10. (a), (b) Dara nekropol alanında yapılan sosyal etkinlikler (URL-7)

Eğitim Değeri: Miras kaynağı, farklı dönemlerde yaşayan topluluklar ve onların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamlarıyla ilgili somut ve soyut olarak bilgiler sunmaktadır. Arkeoloji bir alandan elde edilen her çeşit kanıtı okuyarak, alanın yorumlanmasına yarayacak bilgilere ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak arkeolojinin bu yaklaşımı, alanın halk tarafından mutlak anlaşılmasını sağlamamaktadır. Bu nedenle, arkeolojik alanın sunumunda eğitim potansiyeli dikkate alınmalıdır.

Dara'nın arkeolojik mirası sunduğu kaynaklar nedeniyle eğitim değerine sahiptir. Mevcut durumda, alandaki arkeolojik kaynakların sunumu için bir çaba olsa da, alanın anlaşılması için yeterli görülmemektedir. Bunun yanında, bu alanda yerleşik yerel halkın yaşam biçimleri, örf ve adetleri, inanışlarına ilişkin bilgiler içeren geleneksel kırsal dokular, mimari, folklorik ve etnografik boyutlarıyla eğitim değerine sahiptir. Bu nedenle, her iki miras türünün de eğitim kaynağı olma potansiyelleri dikkate alınarak alanın sunumunun bu doğrultuda düzenlemesi uygun olacaktır. Örneğin, alanı gezecek ziyaretçiler için hazırlanacak yürüyüş rotalarına, arkeolojik kalıntılar yanında geleneksel kırsal mimarinin yoğunlaştığı alanlar da dâhil edilebilir.

Kullanım Değeri ve Süreklilik: Bir yapı ya da alanın özgün işlevinin devamı veya uygun bir işlevle kullanımından kaynaklanmaktadır. Oğuz yerel halkı yaşantısını, 1. derece arkeolojik sit alanı üzerindeki geleneksel kırsal yapılar içerisinde sürdürmektedir. Tarihi süreklilik içerisinde yerel toplulukların yerleşim için Dara antik kentinin kalıntılarının bulunduğu alanı seçmeleri, günümüzde de içinde yaşanmaya devam edilen kırsal mimariyi yaratmalarıyla sonuçlanmıştır. Oğuz geleneksel yapılarının özgün işlevleriyle kullanılması ve çağdaş toplumda kendine bir yer bulması, yerleşimin kullanım değerini arttırmaktadır.

Kullanım, Oğuz yerleşimi için bir değer tanımladığı kadar bir dizi sorunun da kaynağıdır. Dara antik kenti, 1977 yılında arkeolojik sit alanı olarak belirlenmiştir. Bu koruma statüsü aynı zamanda yaşam alanı olarak kullanılan yerleşimde, bir takım sorunları açığa çıkarmaktadır. Bir yandan alanın mevcut kullanımını arkeolojik kalıntılarda tahribata neden olurken, diğer yandan bu tahribatı engellemek için yerel halkın alanı kullanımına kısıtlar getirilmiştir. Arkeolojik kaynakların tahribata uğramasının nedenleri arasında yerel halkın bilinçsiz yapılaşma talepleri, betonarme sistem ile inşaat yapılması, inşaa faaliyetlerinde antik yapı malzemelerinin kullanımı, antik dönem yapılarının hayvan barınağı vb. uygunsuz işlevlerle kullanımı yer almaktadır. Arkeolojik alan üzerinde yaşayan halkın su, kanalizasyon vb. altyapı hizmetlerine erişimi, mevcut yapılarının onarılması, çoğalan nüfusla birlikte artan yeni yapı ya da mekân gereksinimlerini karşılanması konularında sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar köyün gelişimini engellemekte ve köyden dışarı göçlere neden olmaktadır. Arkeolojik alanın tahribatının önüne geçmek ve yerel halkın ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına köyün sit alanı olmayan başka bir alana taşınması sık sık gündeme gelmektedir. Dara'nın arkeolojik sit alanı olduğu 1970'li yıllardan günümüze, ilgili koruma kurulu üyeleri Oğuz kırsal yerleşiminin taşınması yönünde kararlara imza atmışlardır.

Oğuz'un yerleşim alanı olarak kullanılmasının yanında, bilimsel ve turizm amaçlı kullanımı da söz konusudur. Dara antik kentinde, 1986 yılında başlayan bilimsel amaçlı arkeolojik kazı çalışmaları günümüzde de sürdürülmektedir. Bunun yanında antik kent, Mardin kentine yakın olmasının da sağladığı avantajla yerli ve yabancı pek çok ziyaretçiye ev sahipliği yapmaktadır.

Süreklilik miras varlığının kullanımının sürmesi, yeni yaşam tarzları ve faaliyetlerine uyarlamak için küçük değişikliklerle kullanılması ile ilgilidir. Kurulduğu Erken Bizans döneminden 13. yüzyıl ortalarına kadar varlığını sürdüren Dara antik kenti, bu tarihten sonra küçülerek kırsal bir yerleşim haline gelmiştir. 14. yüzyıla gelindiğinde, bu dönemde kenti gezen İbn Battuta'ya göre kent harap bir durumda olup içinde kimse yaşamamaktadır. Buna

karşın kentte Artuklu Beyliği'nin (1102-1409) varlığını ispatlayacak arkeolojik verilere ulaşıldığı ifade edilmektedir (URL-6). Oğuz kırsal yerleşiminin ne zaman oluşmaya başladığına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 18. yüzyıl sonu-19. yüzyıl başında Dara'yı ziyaret eden gezginler, antik kalıntılar arasında bulunan bir kırsal yerleşimden bahsetmişlerdir. Bu veriler ışığında, Dara'da farklı dönem katmanlarının özgün bir bütün oluşturacak şekilde biraya gelmeleri bir süreklilik hattı tanımlamaktadır. Yerleşimin tarihsel gelişiminin bir parçası olan tüm maddi kalıntılar, herhangi bir dönem ayrımı yapmaksızın korunmaya değer görülmektedir. Özellikle yakın döneme ait kırsal mimari mirasın görmezden gelinmesi veya yok edilmesi, yerleşimin süreklilik niteliğinin bu noktada kesintiye uğramasına neden olacaktır. Ayrıca, Oğuz/Dara'da yaşantının devam etmesi, yerleşimin süreklilik niteliğinin gelecekte de sürdürülmesinin koşuludur.

2.6. Geçmişten Günümüze Koruma Çaba ve Sorunlarının İrdelenmesi

Dara arkeolojik kalıntılarının koruma altına alındığı 1970'li yıllardan günümüze, alanın korunmasına ilişkin alınmış koruma kurulu kararları ve uzman raporları vb. üzerinden arkeolojik ve kırsal mirasa atfedilen değerleri bağlamında koruma yaklaşımlarının tarihsel süreçteki değişimi ve gelişimi incelenmiştir.

Dara, 1977 yılında GEEAYK⁹ tarafından arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiş ve kurul kararı olmaksızın herhangi bir inşai faaliyetin yapılamayacağı karara bağlanmıştır.¹⁰ Dönemin yüksek kurul üyesi Hüsrev Tayla, Dara harabelerinin içine ev yapılmak suretiyle tahribata sebep olunması nedeniyle alanın tescil edilerek koruma altına alınmasını önermiştir. Arkeolojik sit kararı akabinde, köy içindeki oturulamayacak durumdaki evlerin bir kereye mahsus olmak üzere Müze denetiminde ve antik malzeme kullanılmadan yapılmasına izin verilen kurul kararında¹¹ köyün taşınması ilk kez gündeme gelmiştir. Arkeolojik alandaki tahribatı önlemenin kesin çözümü olarak köyün taşınması görüşü benimsenmiştir. Aynı kurulun 1982 yılı kararında, Dara antik kent surları içinde kalan alanın tümünün arkeolojik alan olarak tescili teyit edilmiş ve kullanım koşulları belirlenmiştir. Bu kapsamda, yeni yapılaşma yasaklanarak, mevcut yapılardan oturulamayacak derecede harap olanların Müze denetiminde onarımına ve sur dışında, sur duvarlarına 10 m. mesafe bırakmak koşuluyla en fazla iki katlı yeni yapılaşmaya izin verilmiştir. Arkeolojik alan olarak belirlenen sur içi bölgesinin hemen dışında yeni yapılaşmanın önünü açan bu karar, alandaki fiziki gelişimin devamı anlamına gelmektedir.

Bu kararın sonrasında, 1984 yılında Ankara TKTVBK'nca alınan kararda¹², Dara antik kentinin üzerinde yaşayan bir köy bulunması nedeniyle her geçen gün biraz daha tahrip edilmesinden bahisle köyün taşınması için uygun bir yer aranması için ilgili kurumlara görev verilmiştir. TKTVYK'nun 1987 yılında aldığı karar¹³ ile Dara 1. derece arkeolojik sit alanı sınırları belirlenmiş ve 1982 yılı kararına benzer bir şekilde kullanım koşulları tanımlanmıştır. Kesin yapılaşma yasağı yanında, mevcut yapıların müze denetiminde onarımı, tarımsal faaliyetlerin sit alanı dışında yapılması vb. hususlar yeniden zikredilmiştir. Arkeolojik sit alanı dışında, köy yerleşim sınırları içinde müze uzmanları denetiminde en fazla iki katlı yapı yapılmasına izin verilmiştir. Ayrıca, bu karar ile arkeolojik alan sınırları dâhilinde kalan mevcut köyün taşınması hususunun ilgili kuruluşlara iletilmesi hükme bağlanmıştır.

⁹ Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

¹⁰ Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 08.04.1977/A 401 sayılı kararı.

¹¹ Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 11.11.1977/A 877 sayılı kararı.

¹² Ankara Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu'nun 23.03.1984/56 sayılı kararı.

¹³ Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 02.07.1987/3449 sayılı kararı.

Dara Köyü Muhtarı¹⁴ köy nüfusunun sürekli artmasına karşın herhangi bir yapılaşmaya izin verilmediğinden sakinlerin çok zor şartlarda yaşamlarını sürdürdükleri, alt yapı ve su şebekesinin olmaması nedeniyle ortaya çıkan sağlıksız ortam vb. olumsuz durumlardan kurtulmak için köyün kamulaştırılarak uygun bir yere nakledilmesini talep etmiştir. Şanlıurfa KTVKBK'nun 2006 yılında aldığı kararda¹⁵; köyün sit alanı dışında uygun bir alana taşınması için kamulaştırılması prensipte uygun bulunarak koruma amaçlı imar planı hazırlanması istenmiştir.

2006 yılı Dara arkeolojik kazı çalışmalarına ilişkin 05.02.2007 tarihli raporda, “Zindan” olarak adlandırılan yapının üzerinde meskûn ailelerin tahliyesi ve modern yapıların ağırlık ve havalandırma sorunları yaratması nedeniyle kaldırılması gereğinden söz edilmektedir. Bu rapor akabinde Şanlıurfa TVKBK tarafından antik döneme ait Zindan kalıntısı üzerinde bulunan konutun boşaltılmasında yarar olduğuna dair bir tavsiye kararı alınmıştır¹⁶. Zindan yapısına ait 1977 tarihli arşiv fotoğrafında, arkeolojik kalıntılar üzerinde tek katlı yığma kargir bir yapı görülmektedir. Günümüzde bu katın üzerine bir kat daha eklenmiş durumdadır. Bu iki farklı döneme ait ilaveler nitelik olarak birbirinden farklıdır. Bu yapı, koruma kuramı açısından karmaşık bir vaka olarak çözümlenmeyi ve değerlendirilmeyi beklemektedir (Şekil 11).

Şekil 11. (a) Zindan adlı yapı, 1977 (Diyarbakır KVKBK Arşivi) (b) Yapının günümüzdeki durumu

14.02.2008 tarihli uzman raporunda Dara'da yaşamın devam etmesi nedeniyle antik kentin uğradığı tahribat ve arkeolojik alanın kullanım koşullarının sınırlı olmasından dolayı yerel halkın yaşadığı sıkıntılar dile getirilmiştir. Bu bağlamda, köyün yoğun yapılaşması, yerel halkın bilinçsiz yapılaşma talepleri, yapılaşmada betonarme sistemin ve antik yapı malzemesinin kullanımı, bağ ve bahçelerin antik kalıntılar üzerinde yer alması, tarihi yapıların ve mağaraların ahır ve benzeri amaçlarla kullanılması tahribata neden olan unsurlar olarak sıralanmıştır. Bunun yanında Dara'nın 1. derece arkeolojik alan olması sebebiyle yerel halkın su, kanalizasyon vb. altyapı hizmetlerinden faydalanamadığı ve yapılarda eklenti yapılmasına izin verilmemesi köy sakinlerinin yaşam kalitesini düşürdüğü; yerel ve merkezi idarelerle karşı karşıya gelmelerine neden olduğu konu edilmiştir. Bu nedenlerden dolayı köyün, köy sakinlerini de mağdur etmeyecek şekilde ivedilikle nakledilmesi önerilmiştir.

Diyarbakır KTVKBK'nun 2008 yılında aldığı karar¹⁷ ile Dara 1. derece arkeolojik sit alanı sınırlarının kaya mezarları, antik taş ocağı, su bendi, İslami mezarlık ve mozaikli alanı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 2008 yılında Dara Ulucami korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir.¹⁸ 2009 yılında Dara arkeolojik sit alanındaki geri kalan tek yapı ölçeğindeki yapı ve yapı kalıntılarının tespitleri yapılarak, aynı kurul tarafından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir¹⁹. Bu kapsamda tescil edilen yapı ve yapı

¹⁴ İbrahim Bilgiç, 04.06.2006 tarihli başvurusu ile

¹⁵ Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 23.08.2006/109 sayılı kararı.

¹⁶ Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 30.03.2007/347 sayılı kararı.

¹⁷ Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.12.2008/1921 sayılı kararı.

¹⁸ Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.05.2008/1560 sayılı kararı.

¹⁹ Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.02.2009/2074-84 sayılı kararları.

kalıntıları; 1 nolu türbe, 2 nolu türbe, konut (765 parsel), sur kalıntıları, 4 nolu yapı (sarnıç, 736 parsel), 1 nolu yapı (740 parsel), 3 nolu yapı kalıntısı (764 parsel), 2 nolu yapı (798 parsel), sarnıç (571 parsel), 1 nolu köprü kalıntısı ve 2 nolu köprü kalıntısıdır. Bu kararlar ile antik ve Bizans dönemi yapıları yanında İslamiyet Dönemine ait cami ve iki türbe korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Ayrıca 765 parselde bulunan konut yapısının da tescillendiği görülmektedir (Şekil 12a).

Şekil 12. (a) Dara’da korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli yapı ve yapı kalıntıları (Tescilli yapılar Google Earth haritası üzerine yazar tarafından işlenmiştir) (b) Dara 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı sınırları dahilinde kalan köy içi (Diyarbakır KVKBK Arşivi)

2013 yılında Dara arkeolojik alanında yapılan sondaj çalışmaları sonucunda, Diyarbakır KTKVKBK’nun aldığı karar²⁰ ile Dara 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanı sınırları yeniden tespit edilmiştir. Bu karara göre tüm köy içi alanı 1. derece arkeolojik sit alanında kalmaktadır (Şekil 12b). Sonrasında aynı kurul tarafından alınan karar²¹ ile Dara 3. derece arkeolojik sit alanı için geçiş dönemi yapılanma koşulları belirlenmiştir. Hâlihazırda Dara Koruma Amaçlı İmar Planı’nın yapımına devam edilmektedir.

1986 yılından itibaren Dara antik kenti kazılarına danışmanlık yapan Prof. Dr. Metin Ahunbay, “Antik Mardin” adlı çalışmasında Dara antik yapılarını betimlemiştir. Bu çalışma içeriğinde, kırsal yerleşimde yakın dönemde yetiştirilmeye başlanan zeytinliklerin, pek çok kalıntının görünüşünü kapattığını yazmıştır (Ahunbay, 2005). Bu nedenle arkeolojik kalıntıların pitoresk/estetik değeri azalmaktadır. Ayrıca, Ahunbay çevrede bulunan çok sayıda yapı kalıntısı içinde, üstünde, çevresinde bugün modern konutların bulunduğu; bu nedenle kalıntı niteliklerinin yeterince iyi incelenmesi ve araştırılmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir (Ahunbay, 2005). Geleneksel kırsal mimarinin varlığı, arkeolojik çalışmaların yapılmasını güçleştirerek bilimsel ve belgesel nitelikleri zedelemektedir.

Dara’nın korunma statüsü kazandığı 70’li yıllardan itibaren, arkeolojik alandaki tahribatın önlenmesi ve 1. derece arkeolojik alanların koruma-kullanım koşulları nedeniyle yaşanan sıkıntıların önüne geçmek adına köyün taşınması sürekli gündemde kalmıştır. Günümüzde de köyün taşınması tartışmaları devam etmektedir. Bu süreçte, geleneksel kırsal dokunun korunmasına ilişkin gösterilen herhangi bir çaba söz konusu olmamıştır.

²⁰ Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 19.09.2013/1677 sayılı kararı.

²¹ Diyarbakır KVKBK’nun 21.11.2013/1840 sayılı kararı.

3. Sonuç ve Öneriler

Arkeolojik ve kırsal mimari miras birlikteliğinin korunmasına yönelik kararların üretilmesi, geleneksel kırsal arkeolojik yerleşimlerin her birinin ayrı, kendi özelinde vakalar olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Oğuz/Dara örneğinde, arkeolojik alanın tahribatının önüne geçilmek için yerleşimin taşınması gündemdedir. Bu yaklaşımda, yerleşimin en üstteki kültürel katmanı olan geleneksel kırsal dokuların kültürel miras değeri ve sosyal yapı dikkate alınmamaktadır. Öte yandan, güncel koruma yaklaşımlarında hedef, mirasın tüm bileşenlerine atfedilen kültürel miras değerlerinin tanımlanması, değerlendirilmesi ve bu değerlerin korunmasını sağlayacak önlemlerin alınmasıdır.

Bu bağlamda, Oğuz/Dara'nın korunmasına yönelik en genel ilkesel yaklaşımın, bu yerleşimin arkeolojik kaynakları ile birlikte geleneksel kırsal dokusunu ve mümkün mertebe içinde yaşayanları korunmayı amaçlaması gerektiği düşünülmektedir. Dara'nın arkeolojik ve geleneksel kırsal mimari miras birlikteliğinin korunabilirliği, bu birlikteliğin değerleri ve korunması hususunda tüm paydaşların ve karar vericilerin ortak bir anlayışa sahip olması ile ilişkilidir. Dara'nın özgünlüğünün farklı kültür katmanlarının bir arada bulunmasından kaynaklandığını tüm taraflarca kabul edilmelidir. Özellikle Oğuz/Dara'nın üst katmanını oluşturan geleneksel kırsal dokunun, yerleşimin tarihsel gelişiminin bir parçası olarak korunması gerekli kültür varlığı niteliği benimsenmelidir. Oğuz/Dara'nın tarihsel katmanlaşma niteliğinin korunması için, biri diğerine tercih edilmeden tüm kültür katmanlarının bir arada varlığını sürdürmesine olanak sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalı; alanın yorumlanması ve sunumunda tüm kültür katmanlarının okunmasına özen gösterilmelidir. Arkeolojik veri sunma potansiyeli yüksek olan alanlarda arkeolojik araştırma ve kazı çalışmaları devam ederken, geleneksel kırsal dokuların yoğunlaştığı alanlar gelecek kuşakların bilimsel çalışmalarına fırsat vermek adına arkeolojik rezerv alanı olarak korunmalıdır.

Oğuz/Dara'nın yerleşim alanı olma niteliğini sürdürebilmesi için, 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tanımlanmış olan koruma statüsü yeniden değerlendirilmelidir. Alanın koruma ve kullanım koşullarının belirlenmesi sürecinde, Dara'nın özgünlüğünü tanımlayan tüm miras bileşenlerinin dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda, miras alanı içinde yeni yapılaşmaya izin verilmemeli ve yeni yapılaşma talepleri ve sosyal donatı gereksinimleri, doğal ve yapılı çevreyle uyumlu olacak şekilde miras alanı dışında belirlenecek gelişim alanında çözümlenmelidir. Bunun yanında, Dara miras alanı içinde arkeolojik yapı ve yapı kalıntı ve parçalarının tahribatına neden olacak kullanımlara izin verilmemeli; modern yaşantının bir gereksinimi olan alt yapıya ilişkin, arkeolojik alanların tahribatını en az seviyeye indirecek özel çözümler üretilmelidir. Öte yandan, mevcut geleneksel kırsal dokunun durumu ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik programlar geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, Oğuz/Dara'nın özgünlüğü sahip olduğu farklı kültür katmanlarının korunması ve yaşamın bu alanda devam etmesiyle ilişkilidir. Bu durum, karmaşık koruma sorunlarına neden olmakla birlikte, günümüze kadar özgün nitelikleriyle ulaşabilmiş Oğuz/Dara'nın tüm miras değerleriyle bütüncül ve sürdürülebilir korunmasına yönelik fırsatları da bünyesinde barındırmaktadır.

Kaynakça

- Ahunbay, M. (1991). Dara-Anastasiopolis, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 28 Mayıs-1 Haziran 1990 (ss.391-397). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ahunbay, M. (1992). Dara-Anastasiopolis 1990 Yılı Çalışmaları, *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 27-31 Mayıs 1991 (ss.197-203). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ahunbay, M. (2005). Antik Mardin, F. Özdem (Ed.), *Taşın Belleği Mardin* (ss.41-74). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2015). Mardin'in Oğuz Köyü'ndeki Anıtlar ve Korunmaları ile İlgili Öneriler, F. Atay ve N. Özcan (Ed.), *Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri VII Bildiri Kitabı 1-2 Aralık 2015*, (ss. 192-203). İstanbul: İBB KUDEP.
- Ainsworth, W. F. (1842). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*. London: Parker.
- Can, B. ve Erdoğan, N. (2014). Dara, Bizans-Sasani Sınırında Bir Garnizon Kenti ve Kazıları, M.A. Yılmaz ve H. Kasapoğlu (Ed.), *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, (ss. 347-371). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Croke, B., & Crow, J. (1983). Procopius and Dara. *The Journal of Roman Studies*, 73, 143-159. doi:10.2307/300078
- Demirkent, I. (2005). Ortaçağ'da Mardin, F. Özdem (Ed.), *Taşın Belleği Mardin* (ss.75-97). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2010). *İbn Battuta Seyahatnamesi I*, 4. Baskı, A. S. Aykut (Çev.) İstanbul:Yapı Kredi yayınları.
- Feilden, B. M. ve Jokilehto, J. (1993). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*. Rome: ICCROM.
- Gregory, S. (1995). *Roman Military Architecture on the Eastern Frontier*. Amsterdam: AM Hakkert.
- Kinneir, J. M. (1818). *Journey Through Asia Minor, Armenia And Koordistan in the Years 1813 and 1814*. London: Murray.
- Olivier, G. A. (1801). *Voyage dans l'Empire Othoman l'Egypte et la Perse*, Tome Quatrieme. Paris: Agasse.
- Sinclair, T. A. (1989). *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*. London: The Pindar Press.
- Jokilehto, J. (1999). *A History of Architectural Conservation*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Jokilehto, J. (2007). Conservation Concepts, J. Ashurst (Ed.), *Conservation of Ruins* (ss. 3-9). Oxford: Butterworth Heinemann.
- English Heritage (2008). *Conservation Principles Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*. London: English Heritage.
- Australia ICOMOS (1999). *The Burra Charter The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*. Australia ICOMOS.

İnternet Kaynakları

- URL-1 Mardin Müzesi Dara Kazısı, 22 Haziran 2016 tarihinde <http://www.mardinmuzesi.gov.tr/mardinmuzesi/detay.asp?id=79&kategori=KAZILAR> adresinden erişildi.
- URL-2 Can, B. ve Erdoğan, N. (Tarihsiz). Dara: Suyun Hayat Verdiği Kent, 30 Aralık 2013 tarihinde <http://ilisuprojesi.com/dosyalar/DARA-SUYUN%20HAYAT%20VERD%C4%B0%C4%9E%C4%B0%20KENT.pdf> adresinden erişildi.
- URL-3 Mardin Dara Kartpostalı, 25 Haziran 2016 tarihinde <http://www.tarihtarih.com/?Syf=4&Fa=2&Id=221331> adresinden erişildi.
- URL-4 Gertrude Bell Archive, 25 Haziran 2016 tarihinde <http://www.gerty.ncl.ac.uk/> adresinden erişildi.
- URL- 5 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Yerleşimlere İlişkin Nüfus Verileri, 18 Ekim 2016 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden erişildi.
- URL-6 Dara'da Kazılar 100 Yıl Sürecek (2013). 23 Haziran 2016 tarihinde <http://arkeolojihaber.net/2013/08/27/darada-kazilar-100-yil-surecek/> adresinden erişildi.
- URL-7 Sinemasal, 19 Ağustos 2016 tarihinde https://www.facebook.com/pg/sinemasalorg/photos/?tab=album&album_id=611791025509131 adresinden erişildi.